

mücerred bir mefhum ifâde etmesidir. Müellifin bunları tereümedeki tereddüdü de bundan ileri gelmiş olsa gerek.

Türkçede ayrı gramer bölümleri üzerinde düşünürken, bunların bir taraftan şekil ve diğer taraftan ifâde ettikleri mânaları göz önünde bulundurmak lâzımdır. Gerek memleketimizde, gerek dışarıda yazılan gramerlerde bu bakımdan ele alınması zarurî olan bölümlerden biri de, zanmmea, fiillerin emir şekilleridir. Türkçe fiillerin tasrifi sırasında, mâzi ve isim-fiil yanında, ayrı tasrif gurubuna dâhil bulunan emir kipi, diğer guruplardan farklı olarak, sonuna her şahıs için husûsî ekler getirilmek sureti ile tasrif edilmektedir. Msl.

1. şahıs mfr. *gel-eyim* (<-eyin), cem. *gel-elim*
2. » » *gel, gelân* (esk. türk. -*gil*, -*gîl*), cem. *gel-in-iz*
3. » » *gel-sin* (<-zun, -zün), cem. *gel-sin-ler*

Diğer taraftan, şekil bakımından tamâmen ayrı olduğu hâlde, mâna bakı-

mından emir kipine yakın olan istek kipi vardır:

1. şahıs mfr. *gel-e-m* cemi *gel-e-miz*
2. » » *gel-e-sin* » *gel-e-siz*
3. » » *gel-e (ol)* » *gel-e-ler*

Türkçede bu iki kip, kullanıldığı muhit ve duruma göre, birbirinin yerine geçebilmekle berâber, şekil bakımından tamâmen ayrıdır. Emrin 1. şahıs mfr. ve cemi şekillerinin bulunması gayet tabiidir ve bunun kullanılmasını ben türkçenin bugünkü rûhuna da hiç aykırı bulmuyorum. Eğer gramerde emir 1. şahıs şeklinin istek yerine kullanılması ayrıca ifâde edilmek istenirse, buna işâret edilebilir. Yalnız emir 1. şahıs şeklinin bulunmadığını söylemek doğru olmadığı gibi (bk. s. 54) istek kipinde de aynı şeyi, eklerin yanlış izahı ile birlikte, bir daha tekrarlamanın da faydası yoktur (bk. s. 144). Türkçede köklerde olduğu gibi, eklerin de muayyen yeri vardır; bir guruba dâhil ekin, hiç bir izahata lüzum görmeksizin, başka bir yere götürülmesi, sarâhatten ziyâde, karışıklığa sebep olabilir.

R. Rahmeti Arat

Cavid Baysun; Cevdet Paşa, *Tezâkir-i* 1—12, Türk Tarih Kurumu yayınlarından, II. Seri, No. 17, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1953, s. XXVI—178.

Son zamanlarda, Osmanlı İmparatorluğu'nun XIX. asır vekayî'ini esaslı şekilde açıklayan mühim bir eser, Profesör M. Cavid Baysun tarafından yayınlanmış bulunmaktadır. Bu eser, Cevdet Paşa'nın bizzat zamanında iştirâk ettiği ve yahud görüp işittiği hâdiselerle, bir çok devlet adamları hakkında kaleme almış ve bilâhare Vak'anüvis Ahmed Lûtfi Efendi'ye göndermiş olduğu tezkirelerden ibarettir ve *Tezâkir-i Cevdet* ismini taşımaktadır. Cevdet Paşa'nın tarihinden tanamen ayrı olan bu eserin bütünü ise, 40 tezkire hâlinindedir. Fa-

kat Profesör Baysun tarafından, henüz bunun 1—12 nci tezkireleri, Cevdet Paşa'nın bu eseri nasıl meydana getirdiğini münakaşa eden bir mukaddime ve yorucu bir emeğin mahsulü olduğu belli olan, yer ve şahıs isimlerini hâvi analitik bir indeks, metin altında, tereddüdlü meseleleri hâll-eden notlarla intişar etmiş, mütebaki kısmı da neşre hazırlanmakta bulunuyor.

Bu eserin önsözünde, Cevdet Paşa'nın mevki' ve devlet hizmetindeki rolünü belirten nâşir, bilâhire onun vak'anüvisliğini izah ile tezkireleri nasıl meydana getirdiğini ve Ahmed Lûtfi Efendi'ye göndermesi esbabını anlatmakta, daha sonra da tezkirelerin tarihi kıymeti üzerinde durarak bunları *Lûtfi tarihi* ile mukayese etmekte ve *Ma'rûzat*

dan farklı bulunan taraflarını bize göstermektedir.

Mukaddimeyi ta'kiben gelen ve Tanzimat devri için emsalsiz bir kaynak sayılabilecek olan esas metne âid 12 tezkirelik kısmının ise, daha ziyade İstanbul'da cereyan eden vukuat ile Kırım muharebesi, Kafkasya ve Mekke hâdiselerini alâkadar ettiğini görüyoruz. Bunlardan birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci tezkireler gayet kısa olup, vak'anüvisler arasında câri usûl ve vak'anüvisler hakkında malûmat ile Cevdet Paşa'nın, Ahmed Lûtfi Efendi'ye bâzı evrak ve Mısır vâlisi Mehmed Ali Paşa'nın iki mektubunu gönderdiğine dâirdir. Altıncı tezkire ile yedincisi ise tamamen tarihî vukuatı ihtiva ediyor. II. Mahmud'un vefatı sıralarında Osmanlı devletinin vaziyeti, Mustafa Reşid Paşa, Tanzimat-ı hayriyye'nin ilânı ve neticeleri, vükelâ tebeddülleri, üç derece tahsil, Macar isyanı ve Mülteciler meselesi, Encümen-i dâniş, Karadağ ahvali, irtikâblar, Şirket-i hayriyye ve Boğaziçi'nin râğbet kazanması, malî buhran, Rusya ile ihtilâf ve harb, softalar vak'ası, Sinob vak'ası, Osmanlı devletinin İngiltere, Fransa ve Sardonya ile ittifakı, Mehmed Emin Paşa'nın sadareti, İstanbul'daki İngiliz ve Fransız sefirlerinin nüfuz yarışına çıkmaları ve Babîali işlerine müdahaleleri, Osmanlı ordusu Tuna boylarında çarpışırken İngiliz ve Fransız ordularının yardımı gelmeleri, Gözleve'de Türk galebesi, vükelâ entrikaları, 11 Cemaziyelâhire 1271'de İstanbul'da zelzele, Kanal meselesi ve Mustafa Reşid Paşa'nın sadarettten çekilmesi, bir kısım nazırların azli ve yenilerinin tayini, Ahapa'nın fethi, Koskâ ve Lâleli yangını, Rus'ların Quidir'ı zapt etmeleri, Kars'ı muhasaraları, Kırım muharebesinin muhtelif safhaları, Ömer Paşa'nın Gürcistan'a gönderilmesi ve Kars'da muharebeler, Rus'ların Kars önünde hâzimetini, Kars'ın düşmesi, İngiliz sefirinin sefarethanede verdiği baloya Sultan Abdülmecid'in gitmesi gibi

çeşidli ve bâzan başka eserlerde kayıh bulunmayan malûmat bu tezkirelerde yer almaktadır.

Sekizinci tezkire, yalnız hukuk meselelerine, fıkıh ilminin muamelât kısmına mütedâir *Metn-i Metin* adlı türkçe bir kitab te'lifine karar verildiğinden, bunun için Meclis-i tanzimat'da bir komisyon kurulduğuna, bilâhare Mecelle-i ahkâm-ı adliye'nin tanzim olunduğuna ve Mecelle ile Roma kanunnâmesi arasında bir mukayeseye, tahsis edilmiştir. Dokuzuncu tezkirede İngiltere ve Kırım harbi meselesi bahis mevzuu edilmiştir. Onuncu tezkirenin mühim bir kısmını, Islâhat fermanı'nın ilânı ile bunun İstanbul'da yaratmış olduğu reaksiyon, ve Mustafa Reşid Paşa, Âli Paşa, Fuad Paşa gibi nazırlar arasındaki münakaşalar, Paris muahedesi'nin imzası dolayısıyla İstanbul'da icrâ olunan şenlikler teşkil etmektedir.

On birinci tezkirede Kafkasya işlerine ve bilhassa İngiltere Elçisi Canning'in Kafkasya hakkında istemiş olduğu lâyhaya, Cevdet Paşa'nın buna hazırladığı cevaba ve bu lâyhanın Paris konferansı'nda murahhas bulunan Lord Clarendon'a tevdi'ine dâir oldukça mufassal malûmat vardır. Eserin son faslını teşkil eden 12. nci tezkire ise, Mekke ve Cidde'de vuku bulan hâdiselere âiddir. 1272 de Mekke Emiri Abdülmuttalib Efendi'nin isyanı, bunun tafsilâtı, isyan aleyhdarı İshak Efendi'nin öldürülmesi, Cidde vâlisi Kâmil Paşa'ya Ferik Râşid Paşa ile gönderilen emirler, isyanın safhaları, Yüzbaşı Hasan Ağa'nın isyana dâir tavrı, Şeyhülislâm Arif Efendi'nin Mekke'lilere mektubu, Arafat muharebeleri ve Asirlilerin isyanı, Hüdeyde'nin muhasarası ve kurtuluşu, Abdülmuttalib'in Mekke'ye taarruzu ve mağlûbiyeti, Abdülmuttalib ile Veys Paşa arasındaki muharebeler ve âsilerin in hizamı, Tâif'e girildiği, Abdülmuttalib Efendi'nin teslim olunması ve Osmanlı kuvvetleriyle Cidde'ye sevkî buradan İstanbul'a götürülmesi ve bu şe-

birde oturmasına müsaade olunması gibi daha bir çok vak'aların bu kısımda yer aldığını görüyoruz.

Eserin üçüncü kısmını teşkil eden indekste göze çarpan en bâriz nokta ise, tarih ile meşgul olan hemen herkesin bileceği mühim şîhîşlar ve yer adları hakkında fazla tafsilât verilmemesi, daha ziyade ikinci, üçüncü derecedeki şahsiyetlerin açıklanmasıdır. Bundan başka, bir zât hakkında izahat verilirken, onun hayat sıfhalılarına, muhtelif me'muriyetlerine göre eserin hangi sahifelerinde mâlûmat bulunduğunun gösterilmesi de okuyucuyu külfetten kurtarıyor.

Okuyucuların kolaylıkla anlayabileceği bir şekilde Türk harflerine çevrilen bu eserde, Cevdet Paşa'nın yazdığı kısımlar düz ve müellif tarafından nakl edilen uektub, ferman suretleri ise, ita-

lik harflerle gösterilmiş olduğundan, bir bakışta Cevdet Paşa'ya âid yazılarla, vesika mahiyetindeki kısımları birbirinden tefrik etmek kolaylığı da ayrıca zikre değer. Bunlar haricinde, araba ibâre veya ye sikalardaki eski yazılarla aynen verilmiş, en mühim ve uzun olan bir mektubun, Profesör Ahmed Ateş tarafından yapılmış, türkçe tercümesi de esere ilâve olunmuştur.

Bâzi tashih hataları, imlâ ittirasızlıkları bir tarafa bırakılırsa, hey'et-i umûmiye itibarıyla iyi ve gayet fâideli bir neşir olan bu eserle, son devir Türk tarihi ile uğraşanlar için yeni bir kaynak ortaya çıkmıştır. Bu eseri okuduktan sonra, hazırlanmakta olan diğer tezkiyelerin de bir an evvel neşredilmesini temenni etmemek mümkün olmuyor.

M. Münir Aktepe

A. Meillet, *La Méthode comparative en linguistique historique* (Librairie ancienne Honore Champion 5, Quai Malaquais (6e) Paris, 1954, Institut for Sammenlignende Kulturforskning), 116 s.

ISK'nın açılışı münâsebeti ile, A. Meillet tarafından, Oslo'da verilmiş konferansları ihtivâ eden eserin yeni baskısı Paris'te yapılmıştır. Mukaddîmede (Eylül 1924, Oslo) Enstitü'nün gâyelerini hulâsa eden müellif, elde bulunan dil malzemesinin artık eskimiş olduğundan, yeni malzeme elde etmek için, kabûl edilmiş olan nazariyelerin genişletilmesi ve derinleştirilmesi, insanlar ve onların medeniyetleri ile her bakımdan meşgul olan âlimler ile iş birliği yapılması lâzım geldiğinden bahsettikten sonra, bir dilin, onu kullanan ahâlinin yaşadığı şartlar içinde tedkiki ve insan rûhuna nüfûz zarûretine temâs etmekte ve dilin inkişâfında mukayese usûlünün tatbik edilebileceği şartları göstermektedir.

Kitab şu bahisleri içine alıyor: I. Mukayese usûlünün tâyini, II. Umûmî dil-

ler, III. Kullanılan deliller, IV. Müsterek devre ve tarihi devre arasında, lisâniyatın inkişâfı, V. Şiveler, VI. Coğrafi bölümlere göre lisâniyat, VII. Karışık dil mefhûmu, VIII. Değişikliklerin umûmî kaideleri, IX. Husûsî hallere mahsus yeni tarz ve usuller, X. Yeni izahların lüzümü.

Eserin esâsını teşkil eden I. bahiste mevdu fikirler şöyle hulâsa edilebilir: Mukayese ya umûmî kanunları tesbit veya tarihî mâlûmatı elde etmek için yapılır.

Lisâniyata müteallik her işâret ancak an'aneye uygun olarak bir kıymeti hâizdir. Bir dile âid muhtelif kelimele-ri kalıp hâlinde öğrenen bir kimse, onları kullanarak, konuşabilir. Bâzi kelimelerde mâna o kelimeleri gösteren sesler ile münâsebetlidir. Fakat buna istinâden yapılan bir mukayese ancak umûmî surette faydalı olabilir. Mefhumları esâsı ile kavrayabilmek için tarihî mukayese usûlüne ihtiyaç vardır.

Fransızca, italyanca ve ispanyolcadaki kemmiyet isimlerinin vaz'edilmesi